

WSTĘP

Ustawiczne zmiany w obszarze edukacji wymagają nie tylko trafnej diagnozy istniejącego stanu rzeczy, ale także poszukiwania twórczych rozwiązań wielorakich problemów, z którymi muszą się mierzyć współcześni nauczyciele. Objęcie obowiązkiem szkolnym sześciolatków i związana z tym gotowość tych dzieci do podjęcia systematycznej edukacji, praca w grupach zróżnicowanych wiekowo lub kulturowo, wspieranie indywidualności, kreatywności i samosterowności uczniów – to tylko niektóre z licznych wyzwań, przed jakimi staje dzisiejsza szkoła.

Wielość i różnorodność aktualnych problemów sprawiły, że zebrane w niniejszym tomie artykuły są bardzo zróżnicowane. Autorzy tekstów poruszają problemy ogólnopedagogiczne, których egzemplifikacje sytuują się w strefie edukacji wczesnoszkolnej. Prezentują własne spojrzenie naukowo-badawcze na edukację dziecka w klasach początkowych z perspektywy nauczyciela oraz ucznia.

Prezentowana publikacja składa się z trzech głównych części, z których pierwsza ma charakter teoretyczny. Zawarte w niej artykuły podnoszą kilka ważnych kwestii. Kładą nacisk na konieczność wprowadzenia zmian w procesie edukacji w kierunku bardziej podmiotowego i spersonalizowanego podejścia do dziecka, by mogło ono rozwijać swoje indywidualne i społeczne kompetencje, twórczo adaptując się do rzeczywistości (J. Bałachowicz, M. Magda-Adamowicz). Realizacja takich zadań wiąże się, między innymi, z przyjęciem odpowiedniego modelu edukacyjnego o orientacji prospektywnej, który kształciłby człowieka sprawczego, innowacyjnego, transgresyjnego oraz zapobiegał deprawacji potencjału rozwojowego (B. Bednarczuk). Projektowanie warunków do wyzwolenia potencjału jednostki wymaga także zoptymalizowania warunków zewnętrznych – zapewnienia niezależności w kreowaniu środowiska uczącego, będącego dynamiczną wielowymiarową przestrzenią umożliwiającą organizowanie pola do doświadczeń (J. Nowak). Szczególnie istotne wydaje się to w kontekście nauczania dzieci w oddziałach zróżnicowanych wiekowo, które są i prawdopodobnie będą obecne w polskich szkołach. Praca w takich grupach wymaga bowiem od nauczyciela ogromnej elastyczności i kreatywności zarówno w obszarze metodycznym (jednoczesna realizacja dwóch programów nauczania), jak i organizacyjnym (R. Pęczkowski).

Kolejnym aktualnym zagadnieniem dotyczącym wczesnej edukacji jest kształtowanie kompetencji interkulturowej. Pokolenia drugiej połowy XX wieku wzrastały w czasie, gdy społeczeństwo nasze było kulturowo homogeniczne, a możliwości wyjazdów zagranicznych ograniczały się do zwiedzania ościennych krajów bloku socjalistycznego. Obecnie sytuacja uległa znacznym przeobrażeniom, a konsekwencją tego stanu rzeczy są coraz częstsze kontakty z osobami odmiennymi kulturowo – obcokrajowcami, imigrantami, przedstawicielami mniejszości. Aby uniknąć problemów i nieporozumień pojawiających się przy okazji „zderzenia” kultur, należy kształtować już u najmłodszych uczniów kompetencję interkulturową w obszarze kognitywnym, afektywnym i pragmatyczno-komunikatywnym. Nie jest to jednak możliwe, jeśli kompetencji takiej nie posiadają najpierw nauczyciele (I. Nowakowska).

Teoretyczną część rozważań zamyka artykuł dotyczący praw dziecka. Ukazano w nim, jak na przestrzeni stuleci ewoluowała pozycja dziecka w społeczeństwie oraz jego prawa. Skonstatowano, iż mimo licznych debat, dyskusji i korzystnych zmian ustawodawczych świadomość społeczna w tym zakresie wciąż jest niewystarczająca (M. Kowalik-Olubińska).

Praktyczne aspekty edukacji wczesnoszkolnej analizowane są w prezentowanym tomie w dwóch kolejnych rozdziałach – najpierw z perspektywy nauczyciela, następnie zaś ucznia. W rozdziale II znajduje się zatem grupa artykułów poświęconych refleksji nad osobą nauczyciela-wychowawcy. Autorzy zgodnie podkreślają rolę kwalifikacji i kompetencji nauczycieli jako podstawowych warunków skutecznego, pozytywnego i wielopłaszczyznowego oddziaływania na ucznia. Ich ciągłe doskonalenie jest niezmiernie ważne w sytuacji zmian zachodzących w szkolnictwie, związanych chociażby z obniżeniem wieku podjęcia obowiązku szkolnego (R. Stawinoga). Na uwagę z pewnością zasługują także rozważania o roli wspomnień z doświadczeń szkolnych w autorefleksyjnym i prospektywnym kształtowaniu siebie jako nauczyciela. Wskazują one bowiem, że wspomnianie, mające charakter refleksji autobiograficznej, może stanowić dla pedagoga podłoże formacji osobowej w wymiarze profesjonalnym (K. Kusiak, E. Sosnowska-Bielicz).

W pracach niniejszego tomu podkreślana jest także konieczność wprowadzania ucznia w świat wartości, co ma szczególne znaczenie na tym etapie jego rozwoju. Zaznaczyć należy przy tym, że chociaż przymioty intelektualne i moralne nauczyciela niewątpliwie stanowią podstawę kształtowania u wychowanków postaw akceptowanych społecznie, to istotne znaczenie ma tu także dobór treści i sposób ich przekazu. Walory wychowawcze mogą mieć chociażby przedmioty przyrodnicze i techniczne, umożliwiające m.in. poznawanie biografii uczonych i wynalazców, co może inspirować do refleksji, do eksploracji otoczenia, rozwijania zainteresowań, ale także pokazywać wzorce osobowe, modele samorealizacji oraz ukazywać

znaczenie systematyczności, pracowitości, odpowiedzialności i wytrwałości w dążeniu do wyznaczonego celu (W. Błażejowski).

Jedną z dynamicznie rozwijających się ostatnio dyscyplin pedagogicznych jest neurodydaktyka. Zainteresowania coraz większej grupy badaczy kierują się obecnie ku neurobiologicznym podstawom procesu uczenia się. Zwraca się w nich uwagę między innymi na konieczność indywidualizacji procesu odkrywania rzeczywistości, potrzebę wyzwalania aktywności umysłowej i fizycznej, kreatywności, konieczność odejścia od nadmiernego zewnętrznego sterowania pracą dzieci, odpowiednie ich motywowanie, zwłaszcza na początku zajęć, czy też na zalety uczenia się w interakcji z innymi – najlepiej w parach. Badania pokazują, że praktyka szkolna niewiele czerpie z najnowszych osiągnięć naukowych, co przypuszczalnie spowodowane jest zbyt małą popularyzacją literatury w tym zakresie i niewielką liczbą szkoleń dla nauczycieli (A. Kubik).

Wspomniane wyżej wyzwalanie aktywności umysłowej i kreatywności uczniów może być realizowane na wiele sposobów. Jednym z nich jest rozwiązywanie niestandardowych zadań tekstowych w ramach wczesnoszkolnej edukacji matematycznej. Stawiając przed dziećmi nietypowe problemy, skłaniając do odkrywania nowych dróg rozwiązań, nauczyciel wzbudza w uczniach zaciekawienie matematyką, stymuluje ich myślenie, a w szerszej perspektywie – skłania do odejścia od schematyzmu w działaniach, uczy pokonywania trudności i radzenia sobie w nowych, niejednoznacznych sytuacjach (B. Ceglińska).

Ostatni z rozdziałów prezentuje w różnych odsłonach sylwetkę ucznia klas początkowych. Pierwszym poruszonym tutaj zagadnieniem jest (podejmowana także w innych opracowaniach tego tomu) kwestia gotowości szkolnej sześciolatek, w tym przypadku – do uczenia się matematyki. Przeprowadzone badania ujawniły brak istotnych różnic w tym zakresie między pięcio- i sześciolatekami oraz zbieżność wyników dziewcząt i chłopców. Otrzymane rezultaty uprawniają zatem do stwierdzenia, że badane pięciolatki były przygotowane do szkolnej edukacji matematycznej, co w pewnym stopniu może rozwiewać szeroko komentowane w dyskursie społecznym obawy rodziców co do zasadności objęcia obowiązkiem szkolnym młodszej grupy wiekowej (U. Osza, E. Gajownik).

Kształcenie zintegrowane jest tym okresem w edukacji, w którym szczególną uwagę poświęca się kształtowaniu umiejętności pisania i czytania. Problematyka ta znalazła zatem odzwierciedlenie także w artykułach zawartych w niniejszym tomie. Przedstawiono w nich analizę podstawy programowej pod kątem rozwijania kompetencji ortograficznych uczniów, uwarunkowania poprawnej pisowni, syntetyczny przegląd badań w tym zakresie oraz interesujące propozycje ćwiczeń doskonalących wspomnianą umiejętność w formie zabawowej oraz z wykorzystaniem mnemotechnik (T. Piątek). Przedmiotem rozważań uczyniono także kompetencje

czytelnicze, których znaczenie, w dobie mediów elektronicznych, nie tylko nie maleje – jak kiedyś prognozowano – ale nawet rośnie. Umiejętności czytania ze zrozumieniem oraz selekcjonowania i rangowania materiału są niezbędne w dzisiejszych czasach, zwanych często erą informacji, kiedy problemem jest nie tyle brak, co nadmiar docierających do odbiorców treści. Kształtowanie kompetencji czytelniczych rozpoczyna się już od najmłodszych lat dziecka, a w klasach początkowych pojawiają się ukierunkowane preferencje w tym zakresie. Przedstawiona w publikacji wnikliwa i wielostronna analiza zebranego materiału empirycznego dotyczącego zainteresowań czytelniczych dzieci pokazuje, jak wyglądają pierwsze kontakty dziecka z książką, jak szkoła motywuje do czytelnictwa oraz jak wyglądają zainteresowania dzieci różnego typu literaturą i publikacjami (K. Kruszko).

Większość uczniów uczęszczających do szkoły – na każdym etapie kształcenia – określana jest mianem przeciętnych. Są to osoby niewyróżniające się swoją indywidualnością w zunifikowanej grupie, raczej zachowawcze i zewnątrzsterowne. Część z nich mogłaby w życiu więcej osiągnąć, gdyby nie szkoła, która zamiast otwierać się na zróżnicowanych uczniów, wymaga – chociażby w założeniach Podstawy programowej – by wszyscy spełniali ujednoczone wymogi. Warto w tym kontekście podjąć refleksję nad tym, jakie osobowości chcemy u uczniów kształtować – bierne i podporządkowane czy też aktywne, kreatywne i wierzące w swoją moc sprawczą? (B. Dusza).

Rozważania kończące to opracowanie mają charakter bardziej ogólny i dotyczą roli nauk pedagogicznych w reformowaniu rzeczywistości i ulepszaniu ludzkiego życia. Istotną kwestią – poruszaną od lat w publikacjach i w dyskursie społecznym – jest potrzeba dokonania takich przekształceń w oświacie, by odpowiadała ona współczesnym wymaganiom, potrzebom, oczekiwaniom. Ostatni artykuł zawiera wielostronną krytyczną analizę szkolnictwa wyższego w Polsce. Przedstawiono w nim szereg symptomów świadczących o kryzysie wyższych uczelni, zaś w dalszej części wywodu nakreślono kierunki koniecznych zmian w zakresie relacji między badaczami, uniwersytetami a społeczeństwem (A. Olubiński).

Rozwój nauki oraz przeobrażenia dokonujące się w różnych sferach życia społecznego sprawiają, że wiedza pedagogiczna wymaga ustawicznej aktualizacji oraz podejmowania dyskursu, który służyć będzie doskonaleniu jakości kształcenia. Zawarte w prezentowanym tomie artykuły obrazują obecny stan wczesnej edukacji, ale też wskazują obszary i kierunki, w jakich powinny podążać zmiany. Wyrażamy zatem nadzieję, że opracowanie stanowić będzie źródło przemyśleń i inspiracji dla Czytelnika poszukującego nowego spojrzenia na dziecko w wieku wczesnoszkolnym oraz na współczesną rzeczywistość szkolną.

*Ilona Nowakowska-Buryła
Krzysztof Kruszko*